

Venstre 125 år

Jubileum i Gamle Logen i Oslo

28. januar 2009

venstre

Venstre 125 år

Etter oppdrag fra Venstres sentralstyre har jubileumskomiteen forberedt markeringen av 125-årsdagen for stiftelsen av Venstre.

Komiteen har bestått av Odd Einar Dørum, leder, og medlemmene Helge Hveem, Eldbjørg Løwer, Audun Heskestad og Helge Solum Larsen. Olav A. Røssaak har tiltrådt komiteens arbeid, og Rita Sletner har vært komiteens sekretær.

Hovedmarkeringen skjer ved møtet i Gamle Logen onsdag 28. januar. I denne sammenheng utgis dette heftet som presenterer viktige historiske data om Venstre og en oversikt over litteratur om Venstre.

Det er mange tema som representerer de lange linjene i Venstres arbeid. Det er kampen for folkestyre, mot ekspertstyre og arbeidet for maktspredning altså beslutninger utenfor de lukkede rom. Venstre står i spissen for at kunnskap er nøkkelen til et levende demokrati og et framtidsrettet næringsliv, og vi vil sikre og bygge felleskapsløsninger som forplikter alle til å ta et sosialt ansvar. De siste 40 årene har vi vært en sterk forkjemper for et bærekraftig miljø.

Venstre er et mindre parti enn i 1884. Men det er viljen til å løfte disse grunnleggende samfunns-spørsmålene som gir styrke og retning også for dagens parti, som nå står sterkere enn på over 20 år.

For jubileumskomiteen er jubileumsmarkeringen også starten på den spennende valgkampen i 2009.

*Odd Einar Dørum
Helge Hveem
Eldbjørg Løwer
Audun Heskestad
Helge Solum Larsen
Olav A. Røssaak
Rita Sletner, sekretær*

Program

Innledninger ved:

Lar Sponheim

Trine Skei Grande

Odd Einar Dørum

Guri Melby

Gunnar Kvasseheim

Kunstneriske innslag:

Karl Seglem

Kulturentusiastene

Singh Supreme (dhol) og Eliyas Masih (tabla)

Barratt Due musikk institutt ved Amelie Lied

Haga (fiolin) og Sandra Lied Haga (cello)

Anneli Drecker

Konferansierer:

Ingrid Espelid Hovig og Eivind Grimsby Haarr

Innholdsfortegnelse

1. Forord	3
2. Program: Jubileum i Gamle Logen i Oslo 28. januar	4
3. Oppslutning ved stortingsvalg.....	6
4. Parlamentariske ledere i Venstre	7
5. Statsråder fra Venstre	8
6. Venstres statsministere	16
7. Venstres stortingspresidenter	17
8. Venstres partiledere.....	17
9. Venstrebibliografi	18

3. Oppslutning ved stortingsvalg

Vi kan knapt forholde oss til beregninger for prosentvis oppslutning før 1900. De første Stortingene ble valgt uten partier, alle kandidatene var uavhengige. Representantene dannet parti-grupperinger i tinget etter at valget var gjort. Det er for disse valgene gjort en beregning på bakgrunn av støtte til Venstres valgmannslistene. For valget i 1882 var ikke valgmannslistene nødvendigvis Venstre-liste, siden Venstre ikke var formelt etablert.

Representativiteten kan også diskuteres, det er få faktiske stemmeberettigede før 1900. Almenn stemmerett for menn ble innført i 1898 (for alle menn som på valgdagen hadde fylt 25 år). Stortinget vedtok i 1899 at det ikke var nødvendig å sverge ed til grunnloven og skrive seg inn i valgkantallet for å bli stemmeberettiget.

Mens andelen stemmeberettigede lå under 10 prosent på hele 1800-tallet, økte den dramatisk i perioden 1900-1949. Den første virkelig store økningen i andelen personer med stemmerett skjedde til valget i 1900, da 19 prosent av befolkningen var stemmeberettigede.

Årstall	% av stemmene	Antall rep.
1882		83 av 114
1885	63,4 %	84 av 114
1888	41,8 %	39 av 114
1891	50,8 %	63 av 114
1894	50,4 %	59 av 114
1897	52,7 %	79 av 114
1900	54 %	77 av 114
1903	43 %	50 av 117
1906	45,4 %	73 av 123
1909	30,7 %	46 av 123
1912	40,2 %	76 av 123
1915	33,3 %	74 av 123
1918	28,3 %	52 av 126
1921	20,1 %	37 av 150
1924	18,6 %	34 av 150
1927	17,3 %	30 av 150
1930	20,2 %	33 av 150
1933	17,1 %	24 av 150
1936	16,0 %	23 av 150
1945	13,8 %	20 av 150
1949	13,1 %	21 av 150
1953	10,0 %	15 av 150
1957	9,7 %	15 av 150
1961	8,8 %	14 av 150
1965	10,4 %	18 av 150
1969	9,4 %	13 av 150
1973	3,5 %	2 av 155
1977	3,2 %	2 av 155
1981	3,9 %	2 av 155
1985	3,1 %	0 av 157
1989	3,2 %	0 av 157
1993	3,6 %	1 av 165
1997	4,5 %	6 av 165
2001	3,9 %	2 av 165
2005	5,9 %	10 av 169

4. Parlamentariske ledere

1883 - 1884	Johan Sverdrup	1906 - 1907	Carl Berner
1884 - 1885	Johannes Steen	1908	Gunnar Knudsen
1885	Ole Anton Quam	1908 -1915	Wollert Konow (Hedmark*)
1885 - 1888	Johannes Steen	1915	Jørgen Løvland
1889 - 1891	Carl Berner	1916 - 1918	Johan Ludvig Mowinckel
1891 - 1894	Viggo Ullmann	1919 - 1920	Ivar P. Tveiten
1895	Johannes Steen	1920 - 1921	Gunnar Knudsen
1898 - 1900	Carl Berner	1922 - 1924	Ivar P. Tveiten
1901 - 1903	Edvard Liljedahl	1925 - 1926	John I. Volden

I perioden 1889-1905 var gruppeledelsen kollegial. Den formelle ledelsen skiftet mer enn det som fremgår av årstallene over, blant annet var Jørgen Løvland parlamentarisk leder annenhver uke med Viggo Ullmann i en periode. Berner og Ullmann var de som var ledere mesteparten av tiden.

1926 - 1928	Johan Ludvig Mowinckel
1928 - 1930	Knut Markhus
1931	Gunnar Eiesland
1932 - 1933	Johan Ludvig Mowinckel
1933 - 1934	Gunnar Eiesland
1935	Neri Valen
1936 -1940	Johan Ludvig Mowinckel
1945	Neri Valen
1946 - 1950	Jakob Lothe
1951 - 1953	Neri Valen
1954 - 1970	Bent Røiseland
1970 - 1972	Helge Seip
1972 - 1985	Hans Hammond Rossbach
1993 - 1997	Lars Sponheim
1997 - 2000	Gunnar Kvasstheim
2000 - 2001	Lars Sponheim
2001 - 2005	Trine Skei Grande
2005 -	Lars Sponheim

* Wollert Konow er markert med Hedmark, for å skille ham fra statsminister Wollert Konow, Søndre Berghus.

5. Statsråder fra Venstre (sortert alfabetisk)

Abrahamsen, Lars Kristian	Statsråd i Handelsdepartementet fra 19. mars 1908 til 11. april 1908. Sosialdepartementet fra 1. oktober 1916 til 20. februar 1919. Justisminister fra 31. januar 1913 til 26. juli 1916.
Amundsen, Olaf	Justisminister fra 22. juni 1921 til 24. august 1922.
Anderssen-Rysst, Torgeir	Forsvarsdepartementet fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931.
Arctander, Sofus	Sjef for Indredepartementet, 1884 - august 1885 og august 1886 - 17. februar 1888. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, august 1885-august 1886. Handelsminister fra 11. mars 1905 til 23. oktober 1907 og fra 23. oktober 1907 til 19. mars 1908.
Årstad, Søren Tobias	Finansminister fra 6. november 1900 til 8. juni 1901. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 8. juni 1901 til 21. april 1902. Justisdepartementet fra 21. april 1902 til 22. oktober 1903.
Astrup, Hans Rasmus	Sjef for Arbeidsdepartementet, 1. september 1885 til september 1887. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, september 1887 til 17. februar 1888.
Berg, Paal Olav	Sosialdepartementet fra 20. februar 1919 til 21 juni 1920. Justisminister fra 25 juli 1924 til 5. mars 1926.
Berge, Abraham	Finansminister fra 7. juni 1905 til 23. oktober 1907. Kirke- minister fra 23. oktober 1907 til 19. mars 1908.
Berner, Carl	Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, 6. mars 1891 til juli 1892. Kirkedepartementet, juli 1892 til 2. mai 1893.
Blehr, Otto Albert	Norges statsminister i Stockholm fra 17. februar 1898 til 21. april 1902. Sjef for Indredepartementet fra 21. april 1902 til 22. oktober 1903. (Fra 1.1.03 kalt Handelsdepartementet). Sjef for Revisjonsdepartementet fra 9. juni 1903 til 22. oktober 1903. Konstituert finansminister fra 16. juli 1915 til 12. desember 1915. Justisminister fra 1. mai 1917 til 21. juni 1920. Finansdepartementet fra 22. juni 1921 til 6. mars 1923.
Blix, Elias	Sjef for Kirkedepartementet, 1884- august 1885 og august 1886 - 24. februar 1888. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, august 1885-august 1886.

Bræk, Ola Skjåk	Industridepartementet fra 18. oktober 1972 til 16. oktober 1973.
Bryggesaa, Aasulv Olsen	Kirkedepartementet fra 31. januar 1913 til 26. oktober 1915.
Bull, Edvard Hagerup	Konstituert sjef for Finansdepartementet, 6. juni til 8. juli 1889.
Cappelen, Johan	Justisdepartementet 25. juli 1945 til 5. november 1945.
Castberg, Johan	Justisdepartementet fra 18. mars 1908 til 2. februar 1910 (som radikal). Statsråd for handelsdepartementet 31. januar 1913 til 3. juni 1913. Sosialdepartementet fra 3. juni 1913 til 21. april 1914.
Christoffersen, Wilhelm Christopher	Utenriksminister fra 19. mars 1908 til 2. februar 1910.
Daae, Ludvig	Sjef for Armédepartementet, 1884 - 30. april 1885.
Dahl, Walter Scott	Sjef for Indredepartementet, 5. mars 1888 - sept 1888. Sjef for Justisdepartementet, juni 1888 til 1889.
Dawes, Karl Friedrich Griffin	Forsvarsminister fra 23. oktober 1907 til 19. mars 1908.
Dørum, Odd Einar	Samferdselsminister fra 17. oktober 1997 til 15. mars 1999. Justis- og politidepartementet fra 15. mars 1999 til 17. mars 2000. Justis- og politidepartementet fra 19. oktober 2001 til 17. oktober 2005.
Eika, Hallvard	Landbruksdepartementet fra 21. august 1970 til 17. mars 1971. Handels- og skipsfartsdepartementet fra 18. oktober 1972 til 16. oktober 1973.
Evjenth, Haakon Martin	Justisminister fra 15. februar 1928 til 21. november 1930
Five, Haakon Martin	Provianteringsdepartementet fra 20. februar 1919 til 21 juni 1920. Landbruksminister fra 26. juli 1921 til 6. mars 1923 og fra 25. juli 1924 til 5. mars 1926. Landbruksminister fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935.
Fjellanger, Guro	Miljøverndepartementet fra 17. oktober 1997 til 17. mars 2000.
Foosnæs, Hans Konrad	Statsråd for Landbruksdepartementet fra 19. mars 1908 til 11. april 1908
Friis Petersen, Kristian	Sosialdepartementet 22. april 1914 til 1. oktober 1916. Handels- og Sjøfartsdepartementet fra 1. oktober 1916 til 20. februar 1919.
Gabrielsen, Hans	Konsultativ statsråd i Forsyningsdepartementet 25. juli 1945 til 5. november 1945.
Hasund, Sigvald Mathias	Kirkedepartementet fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931.
Hauan, Haakon	Industrieforsyningsdepartementet fra 21 juli 1918 til 1. mai 1920.

Haugland, Baard Madsen	Sjef for Finansdepartementet, 1884 - august 1888 (Permittert april-juni 1888). Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, august 1888-1889.
Heftye, Thomas Thomassen	Forsvarsminister fra 9. juni 1903 til 22. oktober 1903 og fra 19. mars 1908 til 11. april 1908.
Holmboe, Arnold	Justisminister fra 24. august 1922 til 6. mars 1923. Finansminister fra 25. juli 1924 til 5. mars 1926.
Holst, Peter Theodor	Forsvarsminister fra 6. mars 1891 til 2. mai 1893 og fra 17. februar 1898 til 6. november 1900.
Holtfodt, Christian Theodor	Forsvarsdepartementet fra 8. august 1914 til 20. februar 1919.
Hougen, Knut Johannes	Statsråd i Kirkedepartementet fra 18. september 1909 til 2. februar 1910 (konstituert fra 8. juli 1909).
Ibsen, Sigurd	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 21. april 1902 til 22. oktober 1903. Norges statsminister i Stockholm fra 22. oktober 1903 til 11. mars 1905.
Ihlen, Nils Claus	Statsråd for Arbeidsdepartementet fra 19. mars 1908 til 11. april 1908. Utenriksminister fra 31. januar 1913 til 21. juni 1920. Sjef for Industriforsyningsdepartementet fra 5. juli 1918 til 21 juli 1918.
Jacobsen, Oscar	Sjef for Arbeidsdepartementet, 5. mars 1888 til 1889. Sjef for Indredepartementet, august til september 1888.
Jacobsen, Rolf	Forsvarsminister fra 25 juli 1924 til 5. mars 1926.
Jahn, Gunnar	Finansminister fra 3. november 1934 til 20. mars 1935. Finansminister 25. juli 1945 til 5. november 1945.
Keilhau, Hans Vilhelm Dopp Mandall	Forsvarsdepartementet fra 31. januar 1913 til 8. august 1914.
Kildal, Birger	Sjef for Revisjonsdepartementet, 16. juli 1884 til august 1886. Sjef for Postdepartementet, mai til oktober 1885. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm august 1886 til september 1887. Sjef for Justisdepartementet, september til november 1887. Sjef for Arbeidsdepartementet, september 1887 til 17. februar 1888. Statsråd for finansdepartementet, november 1895 til 17. februar 1898 og 22. oktober 1903 til september 1904. Revisjonsdepartementet fra 22. oktober 1903 til september 1904.
Kleppe, Johan	Forsvarsdepartementet fra 18. oktober 1972 til 16. oktober 1973.

Knudsen, Gunnar	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 24. desember 1901 til 21. april 1902. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 21. april 1902 til juni 1903. Landbruksminister fra 9. juni 1903 til 22. oktober 1903. Finansminister fra juni 1903 til 22. oktober 1903. Sjef for Finansdepartementet og Revisjonsdepartementet 19. mars 1908 til 2. februar 1910. Sjef for Revisjonsdepartementet 31. januar 1913 til 21. juni 1920. Sjef for Landbruksdepartementet fra 12. desember 1919 til 21. juni 1920. Sjef for Finansdepartementet fra 12. desember 1919 til 21. juni 1920.
Kobro, Jens Isak de Lange	Forsvarsminister fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935.
Kolstad, Eva Lundegaard	Forbruker- og administrasjonsdepartementet fra 18. oktober 1972 til 16. oktober 1973.
Konow, Wollert (H)	Revisjonsdepartementet fra 3. november 1900 til 21. april 1902. Landbruksminister fra 6. november 1900 til 21. april 1902 og 21. april 1902 til 9. juni 1903. Sjef for Revisjonsdepartementet fra 21. april 1902 til 9. juni 1903.
Kortner, Olaf Erling	Kirke- og undervisningsdepartementet fra 28. august 1963 til 25. september 1963.
Lange, Jacob Otto	Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, 6. mars 1891 til juli 1892. Sjef for revisjonsdepartementet, juli 1892 til 2. mai 1893.
Liestøl, Knut	Kirke- og undervisningsminister fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935.
Liestøl, Lars	Sjef for Revisjonsdepartementet, 5. mars 1888 til 23. februar 1889 Sjef for Indredepartementet september til desember 1888.
Liljedahl, Edvard Appoloniussen	Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, 6. mars til juli 1889. Kirkeminister fra 20. februar 1912 til 31. januar 1913.
Løchen, Einar	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 17. februar 1898 til 29. april 1899. Justisminister fra 28. april 1899 til 6. november 1900.
Løvland, Jørgen Gunnarsson	Arbeidsdepartementet fra 17. februar 1898 til 1. mars 1899 og fra 5. juni 1900 til 21. april 1902. Sjef for Arbeidsdepartementet 21. april 1902 til 22. oktober 1903. Norges statsminister i Stockholm fra 11. mars 1905 til 7. juni 1905. Utenriksminister fra 7. juni 1905 til 23. oktober 1907. og Utenriksminister fra 23. oktober 1907 til 19. mars 1908. Kirkedepartementet fra 26. oktober 1915 til 21. juni 1920.

Løwer, Eldbjørg	Arbeids- og administrasjonsdepartementet fra 17. oktober 1997 til 15. mars 1999. Forsvarsminister fra 15. mars 1999 til 17. mars 2000.
Lowzow, Haakon Ditlef	Forsvarsminister fra 11. april 1908 til 20. august 1909.
Lund, Per Berg	Finansminister fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931. Finansminister fra 3. mars 1933 til 3. november 1934.
Lund, Fredrik Stang	Revisjonsdepartementet, fra 14. oktober 1895 til november 1896. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra november 1896 til august 1897. Justisminister fra august 1897 til 17. februar 1898.
Lyngstad, Bjarne	Kommunal- og arbeidsdepartementet fra 28 august 1963 til 25. september 1963. Landbruksdepartementet fra 12. oktober 1965 til 21. august 1970.
Meling, Lars Olai	Handelsdepartementet fra 25. juli 1924 til 5. mars 1926. Handelsminister fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935.
Michelsen, Christian	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 22. oktober 1903 til september 1904. Finansminister fra september 1904 til 11. mars 1905 (søkte avskjed 28. februar 1905).
Mjelde, Ole Monsen	Arbeidsdepartementet fra 10. mai 1920 til 21. juni 1920 og fra 22. juni 1921 til 6. mars 1923. Provianteringsdepartementet fra 22. juni 1921 til 23. juli 1921. Arbeidsdepartementet fra 25. juli 1924 til 5. mars 1926. Arbeidsdepartementet fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931. Arbeidsdepartementet fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935.
Mortensen, Rasmus Olai	Sosialdepartementet fra 20. oktober 1922 til 6. mars 1923. Provianteringsdepartementet fra 23. juli 1921 til 1. november 1921.
Mowinckel, Johan Ludwig	Handelsdepartementet fra 22. juni 1921 til 20 oktober 1922. Utenriksminister fra 31. mai 1922 til 6. mars 1923. Utenriksminister fra 25. juli 1924 til 5. mars 1926. Utenriksminister fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931. Utenriksminister fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935.
Myrvoll, Ole	Lønns- og prisdepartementet fra 28. august 1963 til 25. september 1963. Finans- og tolldepartementet fra 12. oktober 1965 til 17. mars 1971.
Nalum, Fredrik Anton Martin Olsen	Arbeidsdepartementet fra 26. juli 1916 til 7. mai 1920. Kirkedepartementet fra 22. juni 1921 til 6. mars 1923.
Norbom, Jon Ola	Finans- og tolldepartementet fra 18. oktober 1972 til 16. oktober 1973.

Nysom, Hans Hein Theodor	Sjef for revisjonsdepartementet, 6. mars 1891 til 28. november 1891 og Arbeidsdepartementet, 6. mars 1891 til 2. mai 1893. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 17. februar 1898 til 1. mars 1899 og 5. juni 1900 til 6. november 1900. Sjef for Arbeidsdepartementet fra 1. mars 1899 til 5. juni 1900.
Oftedal, Lars	Sosialdepartementet fra 22. juni 1921 til 20 oktober 1922. Handelsdepartementet fra 20. oktober 1922 til 6. mars 1923. Sosialdepartementet fra 25. juli 1924 til 5. mars 1926. Handelsdepartementet fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931.
Olsen, Olai Johan	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 15. august 1896 til august 1897. Sjef for Finansdepartementet, 1. april 1888 til juli 1889 (permittert mai til juli 1889).
Omholt, Anton Thorkildsen	Finansdepartementet fra 31. januar 1913 til 16. juni 1920.
Peersen, Rudolf Elias	Forsvarsdepartementet fra 20. februar 1919 til 17. juni 1919.
Prytz, Torolf	Industriforsyningsdepartementet fra 30. april 1917 til 5. juli 1918.
Qvam, Ole Anton	Justisminister, 6. mars 1891 til 2. mai 1893. Indredepartementet fra 29. april 1899 til 24. mars 1900. Landbruksminister fra 1. april 1900 til 6. november 1900. Revisjonsdepartementet fra 29. februar 1900 til 6. november 1900. Justisminister fra 17. februar 1898 til 28. april 1899 og fra 6. november 1900 til 21. april 1902. Norges statsminister i Stockholm fra 21. april 1902 til 22. oktober 1903.
Ræstad, Arnold Christopher	Utenriksminister fra 22. juni 1921 til 31. mai 1922.
Richter, Ole	Statsminister i Stockholm 1884 til 6. juni 1888.
Rognlien, Helge	Kommunal- og arbeidsdepartementet fra 29. august 1970 til 17. mars 1971.
Schjøtt, Peder Olrog	Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, 13. mars 1888 til februar 1889. Sjef for Indredepartementet august 1888. Sjef for Revisjonsdepartementet februar 1889 til juli 1889. Sjef også for Finansdepartementet mai til juni 1889.
Schønning, Jacob Marius	Handelsdepartementet fra 22. oktober 1903 til september 1904. Statsrådsavdelingen i Stockholm september 1903 til 11. mars 1905 (søkte avskjed 28. februar 1905).
Seip, Helge	Kommunal- og arbeidsdepartementet fra 12. oktober 1965 til 29. august 1970.
Skogsholm, Torhild	Samferdselsminister fra 19. oktober 2001 til 17. oktober 2005.

Smedal, Harald	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 14. oktober 1895 til november 1896. Revisjonsdepartementet fra november 1896 til august 1897. Justisminister fra august 1897 til 17. februar 1898.
Sørenssen, Aimar August	Sjef for Justisdepartementet, 1884- sept 1887. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, sept 1887 - 1. august 1888 (permittert februar-mars 1888).
Sparre, Christian	Statsrådsavdelingen i Stockholm fra 6. november 1900 til 23. desember 1901.
Sponheim, Lars	Nærings- og handelsdepartementet fra 17. oktober 1997 til 17. mars 2000. Landbruks- og matminister fra 19. oktober 2001 til 17. oktober 2005.
Spørck, August Geelmuyden	Forsvarsminister fra 20. august 1909 til 2. februar 1910.
Stang, Georg	Forsvarsminister 6. november 1900 til 21. april 1902. Forsvarsminister fra 21. april 1902 til 9. juni 1903.
Stang, Jacob	Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm fra 1884 til august 1885. Sjef for Indredepartementet fra august 1885 til august 1886. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm fra august 1886 til september 1887. Sjef for Justisdepartementet fra november 1887 til 28. juni 1888. Konstituert statsminister i Stockholm fra 6. juni 1888, utnevnt 15. juni 1888 til 13. juli 1889.
Steen, Johannes Wilhelm Christian	Finansminister fra 6. mars 1891 til 2. mai 1893. Sjef for Revisjonsdepartementet fra 17. februar 1898 til februar 1900. Sjef for Indredepartementet fra mars 1900 til 21. april 1902.
Strømme, Ole Nikolai Ingebrigtsen	Sosialminister fra 3. mars 1933 til 28. oktober 1933.
Stuevold-Hansen, Birger	Handels- og Sjøfartsdepartementet fra 20 februar 1919 til 21. juni 1920. Provianteringsdepartementet fra 28. november 1918 til 20. februar 1919.
Sunde, Arne Toralf	Justisminister fra 21. november 1930 til 12. mai 1931. Justisminister fra 3. mars 1933 til 20. mars 1935. Sjef for Forsyningsdepartementet fra 19. november 1940 til 1. oktober 1942. Sjef for Skipsfartsdepartementet fra 1. oktober 1942 til 25. juni 1945.
Sunde, Eliás	Finansminister fra 17. februar 1898 til 6. november 1900. Finansminister fra 8.juni 1901 til 21. april 1902 og fra 21. april 1902 til juni 1903. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra juni 1903 til 22. oktober 1903.

Sverdrup, Jacob Liv Rosted	Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm, 1884 - august 1885. Sjef for Kirkedepartementet, august 1885 - august 1886 og februar 1888 – 1889. Sjef for Revisjonsdepartementet, juli 1886 - mars 1888.
Sverdrup, Johan	Sjef for Marinedepartementet, fra juli 1884, sjef også for Armédepartementet april 1885, sjef for Forsvarsdepartementet 1. september 1885 til 13. juli 1889.
Thilesen, Georg August	Sjef for Indredepartementet, 29. desember 1888 til 1889. Sjef for Indredepartementet fra 17. februar 1898 til 29. april 1899. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra til 29. april 1899 til 19. mai 1900.
Tveiten, Ivar	Kirkedepartementet fra 25 juli 1924 til 5. mars 1926.
Urbye, Andreas Tostrup	Justisminister fra 26. juli 1916 til 1. mai 1917. Arbeidsdepartementet fra 31. januar 1913 til 26. juli 1916.
Utheim, Trygve	Sosialminister fra 28. oktober 1933 til 20. mars 1935.
Værland, Torjus	Sosialdepartementet fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931.
Vik, Oddmund Jacobsøn	Provianteringsdepartementet fra 26. juli 1916 til 28. november 1918.
von Vesten Engelhardt, Thomas	Sjef for revisjonsdepartementet, 28. november 1891 til juli 1892. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm fra juli 1892 til 2. mai 1893. Sjef for Indredepartementet fra 14. oktober 1895 til august 1897. Statsrådsavdelingen i Stockholm fra august 1897 til februar 1898.
Wexelsen, Vilhelm Andreas	Kirkedepartementet, 6. mars 1891 til juli 1892. Medlem av statsrådsavdelingen i Stockholm fra juli 1892 til 2. mai 1893. Kirkeminister fra 17. februar 1898 til 21. april 1902. Kirkedepartementet fra 21. april 1902 til 22. oktober 1903.
Aarrestad, Sven	Landbruksminister fra 7. november 1906 til 23. oktober 1907. Leder av Landbruksdepartementet og Revisjonsdepartementet fra 23. oktober 1907 til 19. mars 1908.
Aarstad, Hans Jørgen	Landbruksdepartementet fra 15. februar 1928 til 12. mai 1931.
Aavatsmark, Ivar	Forsvarsdepartementet fra 17. juni 1919 til 21 juni 1920 og fra 22. juni 1921 til 6. mars 1923.

6. Venstres statsministere

1884 – 1889	Johan Sverdrup
1891 – 1893	Johannes Steen
1898 – 1902	Steen II
1902 – 1903	Otto Albert Blehr
1905 – 1907	Christian Michelsen
1907 – 1908	Jørgen Løvland
1908 – 1910	Gunnar Knudsen
1913 – 1920	Knudsen II
1921 – 1923	Blehr II
1924 – 1926	Johan Ludwig Mowinckel
1928 – 1931	Mowinckel II
1933 – 1935	Mowinckel III

Johan Sverdrup (1816 – 1892)

Sverdrup ble født 30. juli 1816, og ble utdannet jurist med beste karakter i 1841. Han jobbet en tid som sakfører i Larvik, før han i 1850 ble valgt som stortingsrepresentant for Larvik og Sandefjord. Helt fra sin første stortingstid søkte han et nærmere samarbeid med bondeopposisjonen for å kunne løse viktige saker som innføringen av juryordningen, vernepliktslov og næringspolitiske spørsmål.

I 1859 deltok Sverdrup i stiftelsen av Reformforeningen, som var det første forsøket på å skape et organisatorisk samarbeid mellom liberale byrepresentanter og bøndene. Han ble snart leder for den samlede opposisjon mot regjeringen, både i Stortinget og i folket. Etter at opposisjonen hadde vunnet valget i 1868, ble det i 1869 inngått en allianse mellom Sverdrup og Søren Jaabæk, bøndernes leder. Dermed var grunnlaget lagt for et organisert venstreparti (selv om partiet Venstre ikke ble offisielt stiftet før i 1884).

Sverdrup hevdet at «all makt» – det vil si både regjering og storting – burde samles i Stortinget

til åpne debatter. Da kongen nektet å godkjenne grunnlovsvedtaket om dette i 1872, ble det strid om kongens vetorett i grunnlovssaker.

Stortinget gjennomførte riksrettssaken mot regjeringen Selmer i 1883/84, og den endte med at de fleste regjeringsmedlemmene ble fradømt sine embeter, og noen ble idømt bøter. Det var først og fremst en politisk dom. Kong Oscar II forsøkte å danne en ny regjering, men måtte gi opp kampen mot stortingsflertallet etter et par måneder. 26. juni 1884 måtte kongen utnevne en regjering (Venstre) under ledelse av stortingsflertallets fører, Johan Sverdrup. Dermed hadde parlamentarismen fått sitt første gjennombrudd i Norge.

Etter at Sverdrup var blitt statsminister, ble blant annet flere av den tidligere opposisjonens reformkrav gjennomført:

- Stemmeretten ble noe utvidet i 1884. Menn med en viss minsteinntekt fikk stemmerett. Først i 1898 ble det gjennomført alminnelig stemmerett for menn, og i 1913 for kvinner.
- Landsmålet (nynorsken) ble likestilt med riksmålet (bokmålet) i 1885.
- Juryloven av 1887 gav lekfolk innflytelse på rettspleien (i straffesaker).
- Gifte kvinner ble myndige ved lov i 1888.
- Folkeskoleloven av 1889 innførte obligatorisk syvårig folkeskole for alle og gav folkevalgte organer ansvaret for både undervisningen og tilsettingen av lærere.

17. februar 1892 døde Venstres første leder Johan Sverdrup, og hans navn vil for alltid være knyttet til gjennombruddet for det parlamentariske system i Norge. (Kilde: stortinget.no)

7. Venstres stortingspresidenter

1883 -1885	Johannes Steen, Johan Sverdrup
1886 -1888	Wollert Konow (SB), Sivert A. Nielsen, Johannes Steen
1889 -1891	Sivert A. Nielsen, Olaus Olsen Eskeland
1892 -1894	Viggo Ullmann, Sivert, A. Nielsen
1895 -1897	Viggo Ullmann, Johannes Steen, Sivert A. Nielsen
1898 -1900	Viggo Ullmann, Carl C. Berner, Johannes Steen
1900 -1903	Edvard A. Liljedahl, Carl C. Berner
1903 -1906	Carl C. Berner
1906 -1909	Edvard A. Liljedahl, Gunnar Knudsen, Carl C. Berner
1913 -1915	Jørgen Løvland, Søren Tobias Årstad, Gunnar Knudsen
1916 -1918	Johan Ludwig Mowinckel, Ivar P. Tveiten, Fredrik Anton Martin Olsen Nalum
1919 -1921	Gunnar Knudsen, Ivar P. Tveiten
1935	Olav J. Myklebust

* Johan Sverdrup og Johannes Steen var stortingspresidenter også før 1884.

8. Venstres partiledere

1884	Johan Sverdrup	1952-1964	Bent Røiseland
1884-1889	Ole Anton Qvam	1964-1970	Gunnar Garbo
1889-1893	Johannes Steen	1970-1972	Helge Seip
1893-1894	Viggo Ullmann	1972-1974	Helge Rognlien
1894-1896	Ole Anton Qvam	1974-1976	Eva Kolstad
1898-1900	Viggo Ullmann	1976-1982	Hans Hammond Rossbach
1900-1903	Lars Holst	1982-1986	Odd Einar Dørum
1903-1909	Carl C. Berner	1986-1990	Arne Fjørtoft
1909-1927	Gunnar Knudsen	1990-1992	Håvard Alstadheim
1927-1940	Johan L. Mowinckel	1992-1996	Odd Einar Dørum
1945-1952	Jacob S. Worm-Müller	1996-	Lars Sponheim

9. Venstrebibliografi

Forord

Dette er et forsøk på å samle en oversikt over litteratur om partiet Venstre, Venstres sideorganisasjoner og om venstrefolk, til hjelp for forskere og interesserte. Tanken er å omfatte det som er utgitt i bokform og som tidsskriftsartikler, samt hovedfagsoppgaver og tilsvarende akademiske arbeider. Vi har ikke gjort forsøk på å få en oversikt over avisartikler; et slikt arbeid er håpløst stort, og ville ført til et vilkårlig utvalg artikler.

Vi vet at vi ikke har lyktes å skaffe en komplett oversikt. Mange bøker og artikler har ikke en tittel som viser at den handler om et relevant tema. I tillegg er særlig eldre tidsskriftlitteratur vanskelig tilgjengelig og i hovedsak ikke søkbar i de internettbaser vi har vært oppmerksomme på.

Vi har dermed som mål at denne bibliografien skal være dynamisk. Den skal være tilgjengelig på Venstres nettsider, slik at brukere kan gi tips om litteratur som ikke er med, eller som kommer ut etter at bibliografien i første omgang er ferdigstilt fra vår side.

De *utvalgskriteriene* vi har lagt til grunn, er ikke absolutte, men ment som retningslinjer for å få en håndterbar mengde litteratur. I hovedsak er disse utvalgskriteriene:

- Allmenn, tidsuavhengig litteratur, i motsetning til rene debattartiklene.
- Venstrespesifikk litteratur, i motsetning til generell politisk historie eller statsvitenskapelig litteratur, eller andre partis historie. Det er mye interessant om Venstre i generelle arbeid og for eksempel i bøker og artikler om

Høyre og høyrefolk, men utvalget ville vært vilkårlig.

- Norsk litteratur eller litteratur om norske forhold.
- Biografier om sentrale venstrefolk. Biografier over personer som har hatt en tilknytning til Venstre, men som i all hovedsak har lagt sin samfunnsinnsats inn andre steder enn i politikken, har vi utelatt. På samme måte har vi forholdt oss med erindringsbøker.
- Bøker utgitt av eller i regi av Venstre og Venstres sideorganisasjoner.
- Dokumentutgivelser.
- Ideologisk litteratur i den grad den direkte gjelder Venstre.
- Prinsippprogram – men ikke stortingsvalgprogram eller lokale program.

Bibliografien er delt inn i bøker, tidsskriftartikler og doktoravhandlinger, hovedoppgaver m.m. Doktoravhandlinger og hovedoppgaver som er utgitt i bokform, er systematisert under bøker. Til slutt har vi lagt inn en diverse-post, med henvisninger til hvor man kan finne opplysninger om arkivkilder og et knapt utvalg av mer generell litteratur.

Vi vil få takke Frode Hervik, Trond Nordby og Egil Røssaak for mange nyttige innspill til bibliografien.

Oslo, 15. desember 2008

Audun Heskestad

Helge Hveem

Olav A. Røssaak

9.1. Bøker m.v.

- Arctander, A.M.St.: De Sverdrupske ministerkri-
ser, En historisk politisk-oversigt, Kristiania
1888
- ___: Skolemanden Viggo Ullmann, Et minde, Kvi-
teseid 1912
- Aschim, Anders: Ein betre vår ein gong, Elias
Blix, Biografi, Oslo 2008
- Berggrav, Eivind: Elias Blix, kristentypen og per-
sonligheten, en skisse til hundreårsdagen, Oslo
1936
- Bergsgård, Arne, Bernt A. Nissen og Jacob S.
Worm-Müller: Venstre i Norge, Oslo 1933
- Bjørvatn, Øyvind: Frå Holt seminar til Kongens
Råd – Jubelåret 1905, Tvedestrand 2005
- Bjørngum, Jorunn: Venstre og kriseforliket, Land-
brukspolitikk og parlamentarisk spill 1934-
1935, Oslo 1978
- Blehr, Otto: Mot frigjørelsen, Utdrag av stats-
minister Otto Blehrs politiske korrespondanse
1891-1903 med innledende historisk oversikt,
Sigurd Blehr (red), to bind, Oslo 1946 og 48
- Bort med statskirken? En artikkelsamling redi-
gert av Henry Notaker, Arthur Berg m.fl., Utgitt
av Epoke forlag, Oslo 1967
- Bothner, Harald: Dagbøker fra 1905, utgitt av
Harald Hals, Trondheim 1987
- Borgerrett og samfunnsansvar, Venstres prinsip-
program, Oslo 1996
- Bræk, Ola Skjåk: Hva brast så høyt? Ålesund
1990
- Castberg, Johan: Dagbøker 1900-1917, to bind,
Oslo 1953
- Daae, Ludvig: Politiske dagbøker og minner, fem
bind, Oslo 1934-71
- Dahl, W.S.: Johan Sverdrups Liv og Virksomhed,
Et Storthingsbillede, tre bind, Kristiania 1899-
1904
- Demokratiets avantgarde, Unge Venstre 1909-
2008, Guri Melby og Lars-Henrik Paarup Mic-
helsen (red), Oslo 2009
- Dybing, Anders: Jørgen Løvland, Tilbakeblikk på
unionsoppløsningen i 1905, Valle 2005
- Dørum, Odd Einar: Med liv og sjel, memoarer,
fortalt til Randi Gerd Øverland, Oslo 1999
- Dørum, Odd Einar, i samtale med Marit Meyer:
Ombudsmann på jobb, Sandnes 2008
- Elseth, Egil: Elias Blix, Verk og virke, Oslo 1989
- En verden i omveltning, Gunnar Garbo (red), Ut-
gitt av Epoke forlag, Oslo 1966
- Eskeland, Lars: Johan Sverdrup og målreisingi,
Oslo 1923
- Fasting, Kåre: Nils Claus Ihlen, Oslo 1955
- Festskrift for Studentvenstrelaget i Oslo 1958
– 1968, Utgitt av Studentvenstrelaget i Oslo
1968
- Festskrift til Bent Røiseland på 70-årsdagen 11.
oktober 1972, Oslo 1972
- Frihet og rettferdighet, Venstres prinsipprogram
av 2007, Oslo 2007
- For liberalismen, Unge Venstres 85-års jubileum,
Utgitt av Norges Unge Venstre, Oslo 1994
- Forhandlingsprotokoll for Norges venstrefore-
ning 1884-1909, utgitt av Leiv Mjeldheim,
Oslo 1994
- Fuglum, Per: Ole Richter, Statsministeren, 2
bind, Oslo 1957-64
- ___: Én skute - én skipper, Gunnar Knudsen som
statsminister 1908-10 og 1913-20, Trondheim
1989
- Furre, Berge: Soga om Lars Oftedal, Oslo 1990
- Garbo, Gunnar: Samregjering, Et parlamentarisk
alternativ, Fra Venstres forfatningsutvalg, Oslo
1960
- ___ et Al: Den radikale liberalismen, Epoke for-
lag, Oslo 1969
- ___: Til venstre for Venstre, erindringer og tan-
ker fra politiske kampår, Oslo 1997
- ___: Nyliberalismen er verken ny eller liberal,
___: Et idéhistorisk oppgjør med politisk falsk-

- myntneri, Oslo 2008
- Garvik, Olav: Da Venstre sprakk, Oslo 1982
- _____: Wollert Konow. Statsminister og stril. Bergen 2001.
- Garvik, Olav, Marianne Røiseland og Jens Vetland: Røiseland, Statsministeren vi ikke fikk, Bergen 2003
- Gausemel, Steffen: Rasmus Steinsvik, Oslo 1937
- Grimlø, Anders K. Andersen: Erindringer fra mine 25 aar paa Stortinget, Oslo 1927
- Hem, Per Eivind: Jørgen Løvland, Vår første utanriksminister, Oslo 2005
- Hovdenak, Sindre: Alt er politikk, Hagbart Berner og hans tid, Oslo 2007
- Hydly, Magnus: Midlerne, Høires, Samlingspartiets og "de frisindedes" agitation, Utgitt av Norges venstreforening, Kristiania 1910
- I dagens strid I og II, Utgitt av Norges Venstreforening, Kristiania 1909
- Jacobsen, Johan J.: Makten og æren, Biografien om Nils Trædal, Oslo 2005
- Jacobsen, Kjell og Kristian Halse: Venstre i Vefsn, 1883 – 1983, Utgitt av Vefsn Venstrelag, Mosjøen 1983
- Kirkhusmo, Anders: Unionell radikalisme, Opinion, lederskap og parti 1885-91, Trondheim 1978
- Knudsen, Gunnar: Erindringer 1905-1925, bearbejdet og redigert av H.B. Bystrøm, Porsgrunn 1998
- Koht, Halvdan: Johan Sverdrup I-III, Kristiania 1918-25
- _____: J. Løvland (Etter ein tale på 70-års dagen hans), Risør 1919
- _____: Minne frå unge år, Oslo 1968
- Langslet, Lars Roar: Sønnen, En biografi om Sigurd Ibsen, Oslo 2004
- Liberal politikk, Foredrag på det 1. liberale sommerkurs i Oslo 14.-18. juni 1926, Utgitt av Norges Unge Venstre, Oslo 1927
- Lindboe, Asbjørn: Lagmann Lindboe, En politikerprofil og noen tidsbilder fra 1880-1890 årene, Oslo 1961
- Lervik, Helge: Bjørnstjerne Bjørnsons politiske agitasjon 1880-1884, Oslo-Bergen-Tromsø 1969
- Løvland, Jørgen: Menn og minner fra 1905, Av statsminister Løvlands papirer, utgitt av Tor-kell J. Løvland, Oslo 1929
- Mennesket i sentrum, Festskrift til Helge Seips 70-årsdag, Guttorm Hansen et al. (red), Oslo 1989
- Mjeldheim, Leiv: Parti og rørsle, Ein studie av Venstre i landkrinsane 1906-1918, Bergen 1978
- _____: Folketørsle som vart parti, Venstre frå 1880-åra til 1905, Bergen 1984
- _____: Den gylne mellomvegen, Tema frå Venstres historie 1905-1940, Bergen 2006
- Mohr, Tove: Katti Anker Møller – en banebryter, 2. utgave, Oslo 1976
- Myrvang, Thore: Livserindringer, Uten sted 1926
- Nissen, Bernt A.: Gunnar Knudsen, Oslo 1957
- Nerbøvik, Jostein: Bondevener og andre uvener, Ein studie frå Telemark, Oslo 1979
- Nielsen, Yngvar: Fra Johan Sverdrups Dage, Op-levelser og Optegnelser 1884-1889, Kristiania 1913
- Nilsen, Tore L. og Atle Thowsen: Christian Michelsen, Herren til Gamlehaugen, Bergen 2008
- Nordby, Trond: Venstre og samlingspolitikken 1906-1908, En studie i partioppløsning og gjenreisning, Oslo 1983
- Norges Unge Venstre 1909-1959, Festskrift til Norges Unge Venstres 50 års jubileum 27. januar 1959, Per Frydenberg og Arne Kielland (red), Oslo 1959
- Naadland, Jakob: Penneteikningar, Garborg, Sveinsson, Steen, Ullmann, Skien 1917
- Protokoller for Venstres Stortingsgruppe

1883-1940, tre bind, Oslo 1975-78

Rinde, Peder E.: Livserindringer, Kragerø 1930

Sars, Johan Ernst: Brev 1850-1905, utgitt med innledning av Halvdan Koht, Oslo 1957

Schønning, Jacob: Jacob Schønning's dagbøker for Stortinget 1895-97 og fra Regjeringen 1903-05, utgitt av J. S. Worm-Müller, Oslo 1950.

Sevåg, Reidar: Statsråd H.R. Astrup, Stavanger 1967

Skorgevik, Kjell: Ålesund Venstrelag 1883-2006, Ålesund 2006

Streiftog gjennom Bergen Venstre i 100 år, 1883-1983, Utgitt av Bergen Venstre, Bergen 1983

Stauri, Rasmus: Fire folkelærere, Herman Anker, Olaus Arvesen, Christopher Bruun, Viggo Ullmann, Oslo 1930

Steine, Bjørn Arne: Sigurd Ibsen, Nasjon, politikk og kultur, Prosjekt 1905 – skriftserie 1, Oslo 2005

Strandsted, Sigvard: Peder Rinde, 1844-1937, hans livshistorie, Oslo 1957

Stray, Chr.: Lilleborgsaken og Venstres økonomiske politikk, Utgitt av en komité, Oslo 1931

Studentvenstrelaget 1908-1958, Festskrift til 50-års jubileet, Orm Øverland (red), Oslo 1958

Sunnanå, Olav: Johannes Steen, 4 bind, Oslo 1957-69

Thommessen, Olaf H.: På innsiden utenfor, Oslo 2008

Try, Hans: Foreningsliv i Søgne på 1890-talet, utgitt posthumt av Leiv Mjeldheim, Øvre Ervik 1992

Unge liberale, Helge Hveem (red), Utgitt av Epoke forlag, Oslo 1966

Venstre og det politiske lederskap, Halvor Bjelanes (red), Utgitt av Epoke forlag, Oslo 1967

Venstres hundre år, Ottar Grepstad og Jostein Nerbøvik (red), Oslo 1984

Venstres prinsippprogram, Vedtatt på landsmøtet i Ålesund 1984

Venås, Kjell: I Aasens fotefar, Marius Hægstad, Oslo 1992

Vest-Agder Venstre 100 år, Kåre Rudjord og Bjørn Slettan (red), Mandal 1983

Vårt valg, Venstres prinsippprogram 1964

Worm-Müller, Jac. S.: Til Norge, Taler og artikler gjennom krigsårene 1939-1945, Oslo 1946

___: Ideer og mennesker, Utvalgte avhandlinger, artikler og taler utgitt til

___: 70-årsdagen, Oslo 1954

Wyller, Thomas Chr.: Christian Michelsen, Politikerne, Oslo 1975

Øksnevad, Toralv: Joh. Ludw. Mowinckel, John Griegs forlag 1963

Øystre Slidre Venstre 1884-1984, Geir Beitrusten (red), Heggenes 1984

Aasland, Tertit: Fra arbeiderorganisasjon til mellomparti, Det radikale folkepartis (Arbeiderdemokratenes) forhold til Venstre og sosialistene, Oslo 1961

Aasmund Halvorsen Vinje, 1851-1917, brobygger i 1905, utgitt av Lions Club Skudeneshavn, 2005

9.2. Artikler m.v.

Arctander, Sofus og W.C. Brøgger: Brev fra statsråd Sofus Arctander angående den sverdrupske regjering 1884-1888 og regjeringsskrisen av 1888, Meddelt av professor dr. W.C. Brøgger, i: Samtiden nr. 41 1930 side 177-193

Abrahamsen, Olav Arild: Anmeldelse av: Vest-Agder Venstre 100 år, i: Heimen nr. 2 1986

Benum, Edgeir: Venstre treng eit nytt velferdsomgrep, i: Syn og Segn 1969

Bergsgård, Arne: Jørgen Løvland, i: Syn og segn 1948 side 289-305

Bergsvendsen, Per: Venstre-politikk ... En framstilling av Venstre-gruppens arbeid i Stortinget, Utgitt av Norges Venstrelag, fire hefter,

- Oslo 1951-63
- Biskop Jakob Sverdrup, anonymt minneord, i: Luthersk kirketidende nr. 24 1899
- Bjørnson, Øyvind: "Hvad vil mit Kald blive?", Den unge Johan Castberg, i: Festskrift til Historisk institutts 40-års jubileum, Geir Atle Erslund m.fl. (red), Bergen 1997
- Blehr, Otto: Stiftamtmand Blehrs foredrag i Bergen 4de september 1910, om grundlovsvetoet og dets forbindelse med høiregruppernes nye programsaker, oppløsningsret og folkeavstemning, Utgitt av Norges venstreforening, Bergen 1910
- _____: Venstrepolitikkens utvikling og gjennombrudd i Norge, Særtrykk av Liberal politikk, Foredrag på det liberale sommerkursus i Oslo 1926, Oslo 1927
- Brækkan, H: Sivert Nilsen, i: Blad av Brønnøys historie 1991 og 1992
- Brøgger, W.C.: Optegnelser og erindringer om statsminister Ole Richter, i: Samtiden nr. 41 1930 side 13-32
- Braathen, Ivar G.: Partilaget fra Kirkegata, Om partiet Venstre i Ålesund, i: Tidsskrift for Sunnmøre Historielag 1985
- Castberg, Johan og Gunnar Knudsen: Politiske Foredrag, Av Statsminister Gunnar Knudsen og Statsraad J. Castberg ved Venstrestevnet i Fredrikstad den 21. juni 1908, utgitt av Norges Venstreforening, Arbeidskomiteen for Unge Venstres landsforbund, Kristiania 1908
- Dahl, Hans Fredrik: Mowinckel og bøndene, i: Syn og Segn 1977
- Dahl, Willy: Kielland-saken hundre år etter, i: Samtiden 1985 side 15-25
- Det sosialliberale alternativ, Thomas Hornburg med flere, i: Samtiden nr. 1 2003
- En livskraftig 100-åring, Jubileumsberetning, Eigersund Venstre 1883-1883, Rasmus Nilsen (red), Eigersund 1983
- Fra Johan Sverdrups Stortingsliv, 1, i: Norsk Folkebibliothek, Tillæg til «Verdens Gang» nr. 17 1887
- Fuglum, Per: Anmeldelse av Folkerørsla som vart parti, Historisk tidsskrift nr. 1 1986
- Garvik, Olav: Et parti blir født, i: Kristelig Folkeparti, Mellom tro og makt, Olav Garvik (red), Bergen 1983
- Grepstad, Ottar: Venstres grønne greiner, i: Nytt norsk tidsskrift nr. 1 1986
- Haugland, Jens: Tale ved Jørgen Løvlands bauta, i: Jol i Setesdal 1983
- Haugland, Kjell: Ei pressgruppe tek form, Målrørsla og Venstrepartiet 1883-1885, i: Historisk Tidsskrift 1974 nr. 2
- Hegtnun, Halfdan: Alf Mjøen, i: Ti liv, Og 200 års norgeshistorie, Gjøvik 2006
- Henriksen, Aage: Venstre og det kollektive medlemskap, stensil 1953
- Hvad Venstre vil, Kampen om Kristiania 1913, utgitt av Kristiania venstreforening, Kristiania 1913
- Hveding, Øistein: Venstres stilling til korntrygdene 1926-1930, i: Historie nedenfra, festskrift til Edvard Bull på 70-årsdagen, Per Fuglum og Jarle Simensen (red), Oslo 1984
- Hovland, Edgar: Venstreskatten 100 år, i: Skatterett nr. 4 1992
- Jahr, Ernst Håkon og Ingrid Schanke: Jamstillingsvedtaket i 1885 – forstår vi det nå? i: Jahr, Ernst Håkon: Innhogg i nyare norsk språkhistorie, Oslo 1992
- Johnsrud, Ola: Venstre, parti med fortid, uten fremtid? i: Samtiden 1973
- Kirkhusmo, Anders: Venstre i Trondheim 1883-1983, 1 og 2, i: Trondhjemske samlinger 1983 og 1984
- _____: Trekk av Venstres historie i et ideologisk perspektiv, Populærvitenskapelig foredrag til Unge Venstres seminar, Orkdal 2002
- Kleveland, Olav A.: Brev frå Jørgen Løvland, i:

- Arnstein, Årsskrift for Evje og Hornnes sogelag 1998
- Knudsen, Gunnar: Nogen avskjedsord, Kristiania 1920
- Koht, Halvdan: J. Løvland, i: Syn og Segn 1923, side 1-17 og 49-63.
- ___: Til Venstres historie, Landsvenstremøtet 1894, i: Historisk Tidsskrift bind 39 1959/60
- ___: Kommunalpolitikk, Udgivet af Kristiania Venstre, Kristiania 1907
- Kristiansen, Egil M.: Ottestadgutten som var mer radikal enn prest og konge kunne tåle, Om Otto Blehr, i: Gammelt frå Stange og Romedal 2005
- Kristiansund Venstre 125 år, usignert artikkel 2008 på: <http://www.venstre.no/moreogromsdal/kristiansund/artikkel/16503/>
- Lavik, Nils Johan: Politikk og følelser, en psykiatrisk kommentar til Ole Richters selvmord, i: Kirke og kultur nr. 105 2000 side 291-309
- Løken, Haakon: Venstres arbeide i Trondhjems kommune 1899-1901, Væsentlig efter redaktør Løkens foredrag, Trondhjem 1901
- Løvland, Jørgen: Ueland og Jaabæk, i: Samtiden 1902, side 4-15, 65-76 og 100-117
- ___: Stortingsvalet 1909, i: Syn og Segn 1909 side 212-217
- ___: Sprognes likestilling, i: I dagens strid 1912, side 3-26, utgitt av Norges Venstreforening
- ___: Lars Knutson Liestøl, i: Syn og Segn 1914, side 1-9
- ___: Søren jaabæk, i: Syn og Segn 1914 side 145-149
- ___: In memoriam H.E. Berner, i: Syn og Segn 1920 side 97-99
- Mjeldheim, Leiv: Dagbladet og Venstre frå Sverdrup til Mowinckel, i: Utskjelt og utsolgt, Dagbladet gjennom 125 år, H.F. Dahl o.a. (red), Oslo 1994
- ___: Venstre og samlingspolitikken, i: Historisk Tidsskrift nr. 4 1985
- Mowinckel, Johan Ludvig: Venstres syn og Venstres opgaver, Oslo 1927
- ___: Venstres politikk idag, Utgitt av Norges Venstrelag, Oslo 1930
- Natvik, Armand: Ingebrigt Bjørø, Ein bortgøymd partiskipar, Kristeleg Folkeparti blir til, i: Osingen, årsskrift for Os historielag 1998
- Nerbøvik, Jostein: Venstre i Kristiania 1879-1894, Historisk tidsskrift 1969 nr. 1
- ___: Kristofer Kristofersen, Politikar og forfattar, i: Årbok for Nordmøre historielag 1979
- ___: Då Gunnar Knudsen vart tukta av Nansen, Michelsen og kong Haakon, Gjensyn med «antiparlamentariske straumdrag», i: Historisk Tidsskrift nr. 2 1981
- ___: Venstre i Romsdals amt, Startfasen, i: Tidsskrift for Sunnmøre historielag 1983
- Nilson, Sten Sparre: Venstre og Det nye folkepartiet, i: Kirke og kultur 1974
- Norges Venstrelags skrifter: Eiendoms kjøp under Venstrestyret : skog - vannfall - skibe m.m., Nr. 1/1921
- ___: Aktuell jordbrukspolitikk : foredrag av tidligere statsråd Håkon Five i Nordtrøndelag Venstrelag 9de oktober 1920, Nr 2/1921
- ___: Venstrestyret og jordbruket, nr. 3/1921
- ___: Den nye valgordning, valgloven og nominasjonsordningen, nr. 4/1921
- ___: Vinstre og ungdommen, Fredssak - Folkestyret - Jordbruket - Målrørsla, Oslo 1933
- Osmundsen, Terje: Frå einsidig moralisme til polemisk vulgarisme, Eit oppgjør med ein Unge Venstre-leiars primitive agitasjon, Kommentar til Torgeir Anda: Frå Che Guevara og EF-kamp til John Travolta og Smurfefeber, i: Syn og Segn nr. 6, 1980
- Pengemakt og folkevilje, Fra Libertas-ordskiftet, Innleggene av: Skogen m.fl. , Utgitt av Norges Venstrelag, Oslo 1950

- Petersen, Øyvind Lind: Beatles, Bob Dylan og politiske spøkelseser, Om Unge Venstre, i: Populist nr. 3 1982
- Politiske breve om Johan Sverdrup, Af en gammel bonde, Kristiania 1888
- Riste, Olav: Johan Ludwig Mowinckel og norsk mellomkrigspolitikk, i: Syn og Segn 1967
- Sars, Johan Ernst: Norges Venstreforenings Resolusjon angaaende de diplomatiske Sagers Behandling, En Redegjørelse, Utgivet af Norges Venstreforening, Kristiania 1897
- ___: Johan Sverdrup, i: Historiske perler, Norsk historieskrivning gjennom 800 år, Øystein Rian (red), Oslo 1996
- Seland, Hans: Brev fraa Løvland og anna, i: Syn og Segn 1929 side 138-140
- Ski Venstre 50 år, Lisbeth Bøhler og Brynhild Hognestad (red), Ski 1999
- Skaare, Kolbjørn: Helge Seip in memoriam, i: Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri nr. 1 2004
- Storli, Espen: Hva ville egentlig Venstre med konsulatsaken?, i: Historisk tidsskrift nr. 2 2007
- Strøm, H: Statsraad Blix, i: Nordlands Trompet 1884
- Svendsen, J: Venstres Arbeide for Folkestyre og Selvstændighed, Et politisk Tidsbillede fra 1860-1894, Særtrykk av Agderposten, Arendal 1894
- De to Sverdruper i Lovforslaget om Menighedsraad i 1886-1887, artikkel signert Th.K. (Thorvald Klaveness?) i: Luthersk kirketidende nr. 2 1910
- Vassbotn, Per: Venstre-sprekken måtte komme, i: Syn og Segn 1973
- Worm-Müller, Jac. S.: 1905, Pamflett uten år
- ___: Christian Michelsen, Tale ved årsmøtet 15. mars 1957, i: Beretninger (Chr. Michelsens institutt) nr: 20:2, Bergen 1958
- Sigurd Ibsen, 1859 – 23. desember – 1959, i: Samtiden nr. 2 1960
- Øidne, Gabriel: Venstres valgnederlag i 1903, Politiske strømninger ved århundredskiftet i Norge, i: Historisk tidsskrift 1972 nr. 1
- Aardal, Bernt: Green Politics, A Norwegian Experience, i: Scandinavian Political Studies 1990

9.3. Hovedoppgaver m.v.

- Astrup, Jens: Sigurd Ibsens stilling i norsk unionspolitikk, Hovedoppgave i historie, Oslo 1948
- Aune, Jorg: Utdødde partier i Norge, En studie av hvorfor de fire partiene Moderate Venstre, Arbeiderdemokratene/Radikale Folkeparti, Frisinnete Venstre og Samfundspartiet gikk tilbake og døde ut, Hovedoppgave i sammenliknende politikk, Bergen 1984
- Bjørnøy, Olav Håkon: Forsvarspolitikk og unionspolitikk, Venstres opprustningspolitikk 1895-1903, Hovedoppgave i historie, Oslo 1952
- Bjørklund, Oddvar: Venstres arbeiderbevegelse i Kristiania i tidsrummet 1879-89, Hovedoppgave i historie, Oslo 1939
- Borgen, Svein: Fra promulgasjon til Riksrett, Utformingen av en revolusjonær parlamentarisk strategi i venstrepressen under vetostriden 1880, Hovedoppgave i historie, Oslo 1971
- Eikeland, Halvdan: Gunnar Knudsens syn på statens virksomhetsfelt i det økonomiske liv, En studie til belysning av Gunnar Knudsens ideer og praktiske politikk i perioden 1900-1914, Hovedoppgave i historie, Bergen 1964
- Eitrheim, Pål: Fra vekkelse til svekkelse - fra splittelse til ledelse, En komparativ analyse av partisystemutvikling i Norge og Irland 1885-1953, med spesiell vekt på de territoriale forsvarspartiene Venstre og Fianna Fáil, Hovedoppgave i sammenliknende politikk, Bergen 1997

- Fløtra, Lars S.: Parti uten velgere: Kristiania Venstreforenings liv og virke, Hovedoppgave i historie, Bergen 1993
- Fossen, Marie: Fra knyttnevepolitikk til samling om forhandling, forholdet mellom Verdens Gang og Venstre 1893-1903, Hovedoppgave i historie, Bergen 1996
- Frøyenes, Åsulv: Stortingsmann og statsråd Lars Knutson Liestøl, Avgrensa til tida før 1890, Hovedoppgave i historie, Oslo 1970
- Fyhn, Morten: Venstre og samarbeid i sentrum 1958-1961, Hovedoppgave i historie, Oslo 1973
- Gjørven, Rita Bellsund: Peder Rinde - en bondepolitiker, Peder Rinde og bondepolitikken i 1890-årene, Hovedoppgave i historie, Oslo 1973
- Gystad, Ole Martin: Venstre, øst-vest konflikten og NATO 1945-55, Trondheim 1974
- Hagland, Jens jr.: Venstre i Søndre Bergenhus amt 1880-1891, Hovedoppgave i historie, Bergen 1978
- Havre, Svein Tore: Veien fra Venstre, Bergens Tidendes brudd med partipressen, Seminaroppgave på journalisthøgskolen, Oslo 1992
- Heggen, Øystein: Venstres ukeavis Vår framtid, Tema: hvor fri er Vår framtid?, Seminaroppgave på journalisthøgskolen, Oslo 1981
- Hellevik, Per Jarle: Mowinckel mot Thagaard, Venstres haldning til planøkonomi i tidsrommet 1936-1937 med spesiell vekt på handsaminga av forslaget til ny trustlov, Hovedoppgave i historie, Oslo 1971
- Henni, Tor-Albert: Johan Sverdrups holdning til sosialpolitiske spørsmål 1851-1884, Hovedoppgave i historie, Oslo 1955
- Holst-Jæger, Eirik: Venstre 1963-72: splittelse og EF-strid, Hovedoppgave i historie, Oslo 1997
- Jensvold, Kjell: Venstre og EEC-spørsmålet 1961-63, hovedoppgave i historie, Oslo 1979
- Holthedal, Øivind Knobloch: Kirke og demokrati, Jakob Sverdrup og Johan Christian Heuch - kirkesyn og samfunnsyn, Spesialavhandling i teologi, Oslo 1999
- Kili, Terje: Den borgerlige sosialisten, Wilhelm L. Thagaard 1917-1945, Bearbejdet utgave av hovedoppgave i historie, Oslo 1996
- Kjenes, Arne: Peder Rinde som stortingspolitiker i 1890-årene, Hovedoppgave i historie, Bergen 1971
- Knutsen, Jan Normann: Militærpolitikk på 1800-tallet, Johan Sverdrups innsats, Hovedoppgave i historie, Oslo 1978
- Knutsson, Åse-Kristin: Utenriksministerspørsmålet og Venstre 1891, Hovedoppgave i historie, Bergen 1974
- Landa, Sigmund: Baard Haugland, Stortingsvirke og forhold til Johan Sverdrup 1871 - 1880, Hovedoppgave i historie, Oslo 1968
- Lindstrøm, Johan: Splittelsen i Bergen Venstre 1972, prosessen og følgene, Hovedoppgave i historie, Bergen 1996
- Lundby, Tore: Venstre og regjeringsspørsmålet 1918-1923, Hovedoppgave i historie, Trondheim 1974
- Mjeldheim, Aasmund: Venstre 1884-1889, Hovedoppgave i historie, Bergen 1966
- Moe, Erling: Venstre 1967-71 - Et parti mot splittelse, Hovedoppgave i historie, Oslo 1982
- Mollestad, Jan Cato: Jørgen Løvland - brobyggen, Ungdom og første stortingsperiode (1886-1888), Hovedoppgave i historie, Oslo 1967
- Nilssen, Thor O.: Viggo Ullmann og skolepolitikken, Folkehøgskolepioneren og hans politiske arbeid for reformer i norsk skole, Hovedoppgave i pedagogikk, Oslo 1964
- Nordby, Trond: Venstre i valg 1906-36, En analyse av det politisk-ideologiske innholdet i partiprogrammene, Hovedoppgave i historie,

- Oslo 1972
- Olsnes, Aanund: Venstre i Bratsberg i 1880-åra, Hovedoppgave i historie, Bergen 1978
- Olstad, Finn: Medlemmene i Christiania Arbeidersamfund 1864-1896, Hovedoppgave i historie, Oslo 1978
- Ringsby, Per Jostein: Det norske statsministerembetet i Stockholm, Otto Albert Blehr og Ole Anton Qvams statsministerperioder i Stockholm mellom 1898 og 1903, Omarbeidet utgave av hovedoppgave i historie, i: Prosjekt 1905, Skriftserie nr. 2, Oslo 2005
- Rovde, Olav: Venstre i prislovdebatten 1952-1953, Hovedoppgave i historie, Oslo 1972
- Rui, Odd Vidar: Folkeopplysning og kulturpolitisk strid i Telemark, Viggo Ullmann og Telemark Folkehøgskule 1878-1892, Hovedoppgave i historie, Oslo 1999
- Rust, Nils: Gunnar Knudsens regjering 1913-20 : årsakene til dens fall, Hovedoppgave i historie, Oslo 1951
- Sirevåg, Trond: «Frigjørelse af nationens kræfter», Ernst Sars i venstreagitasjonen 1878-1884, Hovedoppgave i historie, Oslo 1972
- Strand, Dagfinn: De centraliserede fag- og arbeiderforeninger i Bergen og forholdet til Venstre i tidsrommet 1893-1898, Hovedoppgave i historie, Bergen 1968
- Storaker, Reidar: Splittelsen innen Venstre i Kristiansand, En undersøkelse med hovedvekt på tidsrommet 1885-1891, Hovedoppgave i historie, Oslo 1973
- Sveum, Arvid: Johan Castberg og sosialpolitikken, Hovedoppgave i historie, Oslo 1940
- Sørensen, Tor: Venstres markedsutvalg om EEC 1970/71, Masteroppgave i historie, Trondheim 2008
- Talsnes, Terje: Fra strid til forsoning, Bondepartiet og Venstres stilling til kornspørsmålet på slutten av tjuetallet, Hovedoppgave i historie, Trondheim 1982
- Thorud, Margit: Det radikale folkepartis fremvekst, Hovedoppgave i historie, Oslo 1947
- Torjusson, Aslak: Viggo Ullmann, Voksterår 1848-1886, Hovedoppgave i historie, Oslo 1933
- Vie, Knut: Johan Ludvig Mowinckel og sentrale politiske spørsmål på Stortinga 1906 -1909, Hovedoppgave i historie, Bergen 1967
- Vistven, Leif: Samarbeide og konflikt mellom Venstre og arbeiderorganisasjonene foran valget 1900, Hovedoppgave i historie, Oslo 1973
- Wold, Dag: «Venstreskatten», En oversikt over den politiske prosessen som ledet til innføring av direkte skatt til staten i 1892, Hovedoppgave i historie, Oslo 1982
- Aasland, Tertit: Arbeiderdemokratene - deres forhold til Venstre og sosialistene, Magisteravhandling i statsvitenskap, Oslo 1957
- Det finnes også gode kildelister med henvisninger til utrykt arkivmateriale om Venstre og venstrefolk blant annet i Hem: Jørgen Løvland, Leiv Mjeldheims bøker og Nordby: Venstre og samlingspolitikken 1906-1908.

9.4. Diverse

- Bonafede, Cecilie: Den norske politiske brosjyrelitteraturen 1880-1890, En bibliografi, Oslo 1961
- Borgen, Per Otto: Norges statsministre, Oslo 1999
- Danielsen, Rolf, Alf Kaartvedt og Tim Greve: Det Norske Storting gjennom 150 år, Utgitt av Norges Storting under redaksjon av C. J. Hambro, fire bind, Oslo 1964
- Fasting, Kåre: Bergens Tidende, Hundreårsskrift, Bergen 1968
- Folkestyre i by og bygd, Norske kommuner gjennom 150 år, Hans Eyvind Næss m.fl. (red), Oslo 1987

- Fulsås, Per: Historie og nasjon, Ernst Sars og striden om norsk kultur, Oslo 1999
- Innholdsfortegnelse over Venstres stortingsvalgprogram 1885-1936, laget av Universitetet i Oslo, Historisk institutt, Oslo 1976
- Heidar, Knut og Einar Berntzen: Vesteuropeisk politikk, Partier, regjeringsmakt, styreform, Universitetsforlaget 1995.
- Imsen, Øystein: Flaggsak og flaggbruk i 1890-åra, Hovedoppgave i historie, Oslo 2005.
- Kjølås, Harald: Norske statsministre, Oslo 1999
- Kjær, Nils: Det lykkelige valg, Kristiania 1914
- Kristvik, Bjørn I: Partiene og valgordningen 1885-1906, Magisteravhandling i statsvitenskap, Oslo 1953.
- Liberalt perspektiv, kvartalskrift utgitt av Norges Liberale Studentforbund 1961-1972
- Nordby, Trond: Storting og regjering 1945-1985, to bind, Oslo 1985
- ___: Det moderne gjennombruddet i bondesamfunnet, Norge 1870-1920, Oslo 1991
- Norske partiprogrammer 1884-2001, CD-ROM med alle valgprogram og prinsippprogram til partier som har stilt liste ved stortingsvalg i Norge, Utarbeidd av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste og Institutt for samfunnsforskning
- Skavlan, Olaf: Eventyr-skatten no. 1, Mikkell Ræv i hønsehuset, Hvorledes det gik ulven, ræven og ældste unghanen, som skulde ta riget paa odel, Allernyeste norske barneeventyr, anonymt satireskrift i anledning splittelsen i Venstre i 1888, Kristiania 1888
- Slagstad, Rune: De nasjonale strateger, Oslo 1998
- Solstad, Arve: Republikanerne i 1905, Aktører og aktivitet, Magisteroppgave i statsvitenskap, Oslo 1964
- Strømberg, Hanne T.: Valg i unionskampens tegn, Stortingsvalget 1891, Historie, UiO. 2006.
- Tellefsen, T: Katalog over Statsminister Johan Sverdrups Bogsamling, Som bortsælges ved Auktion Mandag 30. Mai og følgende Dage ..., Kristiania 1892
- Tveterås, Harald L.: Johan Sverdrups taler på dansk forlag, Særtrykk av Festskrift til Jonas Skougaard, Oslo 1956
- Venstre på CD-ROM: dokumenter og materiell fra Venstres Hovedorganisasjon, CD-ROM utgitt av Venstres hovedorganisasjon, Oslo 1999
- En samling av taler av blant andre Johan Sverdrup, Johan Ludvig Mowinckel og Jac. S. Worm-Müller finnes på <http://virksommeord.uib.no/>

Venstres Hovedorganisasjon

Møllergt. 16

0179 Oslo

Tlf.: 22 40 43 50

Faks: 22 40 43 51

Internett: www.venstre.no

E-post: venstre@venstre.no

venstre